

РОЗВИТОК СПОЖИВЧОГО РИНКУ УКРАЇНИ В УМОВАХ МАКРОЕКОНОМІЧНОЇ НЕСТАБІЛЬНОСТІ

©2019 ШЛИКОВА В. О., ЛЕВАНДА О. М.

УДК 338.12::339.3 (477)
JEL: D51; E21

Шликова В. О., Леванда О. М. Розвиток споживчого ринку України в умовах макроекономічної нестабільності

Метою статті є визначення сучасних тенденцій та особливостей формування попиту та вітчизняної пропозиції на ринку споживчих товарів в Україні в умовах макроекономічної нестабільності. Період дослідження охоплював 2010–2018 рр. зі скороченням часового ряду у випадках відсутності можливості забезпечити його однорідність на зазначеному проміжку. Використовувались статистичні показники, які дозволили виявити структурні зміни та дослідити загальну динаміку споживчих витрат домогосподарств України, роздрібного товарообороту, споживчих цін, випуску споживчих товарів. Встановлено, що з боку попиту макроекономічна нестабільність викликає переорієнтацію витрат споживача на задоволення базових потреб у продуктах харчування, охороні здоров'я та послугах транспорту. Своєю чергою, з боку пропозиції спостерігається падіння виробництва як більшості харчових продуктів, так і споживчих товарів тривалого користування, особливо складнотехнічної продукції. Виявлені негативні тенденції падіння національного виробництва, зростання імпортозалежності споживчого ринку, наявності суттєвого розриву між темпами зростання доходів населення та інфляцією, трансформації інфраструктури роздрібною торгівлі підтверджують необхідність проведення подальших досліджень щодо створення необхідних передумов для розвитку споживчого ринку в Україні.

Ключові слова: споживчий ринок, попит, пропозиція, витрати, заробітна плата, виробництво товарів, роздрібна торгівля, макроекономічна нестабільність.

DOI: <https://doi.org/10.32983/2222-4459-2019-11-247-258>

Рис.: 7. Табл.: 9. Бібл.: 25.

Шликова Вікторія Олександрівна – кандидат економічних наук, старший науковий співробітник сектора макроекономічного аналізу та прогнозування відділу макроекономічної політики та регіонального розвитку, Науково-дослідний центр індустріальних проблем розвитку НАН України (пров. Інженерний, 1а, 2 пов., Харків, 61166, Україна)

E-mail: v.shlykova@ukr.net

ORCID: <http://orcid.org/0000-0002-3297-4649>

Леванда Олена Михайлівна – провідний інженер сектора макроекономічного аналізу та прогнозування відділу макроекономічної політики та регіонального розвитку, Науково-дослідний центр індустріальних проблем розвитку НАН України (пров. Інженерний, 1а, 2 пов., Харків, 61166, Україна)

E-mail: helenlevanda@ukr.net

ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-6945-8640>

Researcher ID: <http://www.researcherid.com/AAG-8333-2019>

УДК 338.12::339.3 (477)
JEL: D51; E21

UDC 338.12::339.3 (477)
JEL: D51; E21

Шлыкова В. А., Леванда Е. М. Развитие потребительского рынка Украины в условиях макроэкономической нестабильности

Целью статьи является определение современных тенденций и особенностей формирования спроса и отечественного предложения на рынке потребительских товаров Украины в условиях макроэкономической нестабильности. Период исследования охватывал 2010–2018 гг. с сокращением временного ряда в случаях отсутствия возможности обеспечить его однородность на указанном промежутке. Использовались статистические показатели, которые позволили выявить структурные изменения и исследовать общую динамику потребительских расходов домохозяйств Украины, розничного товарооборота, потребительских цен, выпуска потребительских товаров. Установлено, что со стороны спроса макроэкономическая нестабильность вызывает переориентацию расходов потребителя на удовлетворение базовых потребностей в продуктах питания, охране здоровья и услугах транспорта. В свою очередь, со стороны предложения наблюдается падение производства как большинства пищевых продуктов, так и потребительских товаров длительного пользования, особенно сложнотехнической продукции. Выявленные негативные тенденции падения национального производства, роста импортозависимости потребительского рынка, наличия существенного разрыва между темпами роста доходов населения и инфляцией, трансформации инфраструктуры розничной торговли подтверждают необходимость проведения дальнейших исследований по созданию необходимых предпосылок для развития потребительского рынка в Украине.

Ключевые слова: потребительский рынок, спрос, предложение, расходы, заработная плата, производство товаров, розничная торговля, макроэкономическая нестабильность.

Рис.: 7. Табл.: 9. Библ.: 25.

Shlykova V. O., Levanda O. M. Development of Ukrainian Consumer Market in the Face of Macroeconomic Instability

The article is aimed at defining the current tendencies and features of the formation of demand and domestic supply in the consumer goods market of Ukraine in the face of macroeconomic instability. The research period covered 2010–2018, with a reduction of the time series in cases where it is not possible to ensure its homogeneity within the specified interval. Statistics were used to identify structural changes and explore the overall dynamics of consumer spendings of Ukrainian households, retail turnover, consumer prices, consumer products. It is determined that on the demand side the macroeconomic instability causes a reorientation of consumer spendings to meet basic needs for food, health and transport services. In turn, on the supply side there is a drop in production of both most food and consumer durable goods, especially advanced technology products. The identified negative tendencies of decline in the national production, growth of import dependence of the consumer market, presence of a significant gap between the rate of income growth and inflation, transformation of retail infrastructure confirm the need for further research to create the necessary prerequisites for the development of the consumer market in Ukraine.

Keywords: consumer market, demand, supply, expenses, wages, goods production, retail trade, macroeconomic instability.

Fig.: 7. Tabl.: 9. Bibl.: 25.

Shlykova Viktoriia O. – PhD (Economics), Senior Research Fellow of the Sector of Macroeconomic Analysis and Forecasting, Department of Macroeconomic

Шлыкoвa Виктoрия Александрoвнa – кандидат економiческих наук, старший научный сотрудник сектора макроэкономического анализа и прогнозирования отдела макроэкономической политики и регионального развития, Научно-исследовательский центр индустриальных проблем развития НАН Украины (пер. Инженерный, 1а, 2 эт., Харьков, 61166, Украина) **E-mail:** v.shlykova@ukr.net
ORCID: <http://orcid.org/0000-0002-3297-4649>

Леванда Елена Михайловна – ведущий инженер сектора макроэкономического анализа и прогнозирования отдела макроэкономической политики и регионального развития, Научно-исследовательский центр индустриальных проблем развития НАН Украины (пер. Инженерный, 1а, 2 эт., Харьков, 61166, Украина) **E-mail:** helenlevanda@ukr.net
ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-6945-8640>
Researcher ID: <http://www.researcherid.com/AAG-8333-2019>

Policy and Regional Development, Research Centre of Industrial Problems of Development of NAS of Ukraine (2 floor 1a Inzhenernyi Ln., Kharkiv, 61166, Ukraine)

E-mail: v.shlykova@ukr.net

ORCID: <http://orcid.org/0000-0002-3297-4649>

Levanda Olena M. – Leading Engineer of the Sector of Macroeconomic Analysis and Forecasting, Department of Macroeconomic Policy and Regional Development, Research Centre of Industrial Problems of Development of NAS of Ukraine (2 floor 1a Inzhenernyi Ln., Kharkiv, 61166, Ukraine)

E-mail: helenlevanda@ukr.net

ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-6945-8640>

Researcher ID: <http://www.researcherid.com/AAG-8333-2019>

Нестабільність макроекономічного середовища в Україні, ознаками якої, зокрема, є значні коливання рівня інфляції, девальвація національної валюти, призводить до дисбалансів між споживанням і виробництвом на внутрішньому ринку [1]. Споживчий ринок, разом із ринком засобів виробництва, ринком робочої сили, нерухомості, землі та природних ресурсів, фінансовим ринком, ринком інвестицій, інтелектуального капіталу, є однією із основних складових внутрішнього ринку [2] і, як зазначають науковці, віддзеркалює загальноекономічний стан країни [3; 4].

Проблеми розвитку та ефективного функціонування споживчого ринку досліджували українські й зарубіжні науковці Л. Бублик, Н. Балдич, О. Дворядкіна, М. Катран, Т. Кушнір, Н. Магас, А. Мазараки, Т. Майорова, О. Мицак, Т. Новосільська, С. Полякова, К. Пугачевська, Г. Філюк, О. Шевчук, В. Irlenbusch, D. Meza, D. Reyniers та інші. Разом із тим, за наявності значної кількості наукових праць, присвячених теоретико-методологічним аспектам формування споживчого ринку, якісним характеристикам, взаємодії між суб'єктами, а також окремим питанням щодо соціально-економічного значення, є недостатньо висвітленими та такими, що потребують актуалізації, питання його розвитку в поточних умовах макроекономічної нестабільності в Україні.

Метою статті є визначення сучасних тенденцій та особливостей формування попиту та вітчизняної пропозиції на ринку споживчих товарів в Україні в умовах макроекономічної нестабільності.

Основними функціями споживчого ринку є забезпечення населення товарами та послугами, поліпшення рівня життя та досягнення компромісу відповідно до економічного закону попиту та пропозиції. Проте диспропорції та структурні деформації споживчого ринку призводять до неможливості виконання цих функцій повною мірою.

Соціально-економічне значення споживчого ринку полягає в забезпеченні різних груп населення продовольчими та непродовольчими товарами та послугами освіти, охорони здоров'я, житлово-комунальними, транспортними, культурними тощо [3].

Структура споживчого ринку складається з трьох сегментів: ринок продовольчих товарів; ринок непродовольчих товарів; ринок споживчих послуг.

Сектор товарів споживчого призначення включає великий спектр товарів роздрібної торгівлі від продуктів харчування, одягу й до предметів тривалого користування, таких як електроніка та інші. Через кожну транзакцію споживач робить вибір, на які товари він витрачає кошти і якого виробника підтримує. Таким чином, споживчий ринок є однією зі сфер прояву економічних інтересів і економічної активності населення, що реалізує свою здатність споживати, виступаючи покупцем і кінцевим споживачем вироблених товарів [5].

Аналіз статистичних даних щодо обороту роздрібної торгівлі за період 2010–2018 рр. свідчить, що у грошовому виразі відбувалося зростання його обсягів у 2011–2016 рр. із середньорічним темпом 113,5% (рис. 1).

Фізичний обсяг роздрібного товарообороту, як свідчать дані рис. 1, зростав протягом усього досліджуваного періоду, за виключенням лише 2014–2015 рр. Середній темп зростання за період 2010–2018 рр. склав 103,5%.

Однією із ключових характеристик структури споживчого ринку є співвідношення показників роздрібного товарообороту продовольчих і непродовольчих товарів (рис. 2).

Як свідчать дані рис. 2, співвідношення продовольчих і непродовольчих товарів коливалося в межах: від 37,4 : 62,6% у 2010 р. до 43,3 : 56,7% у 2018 р. із загальною тенденцією до повільного зменшення питомої ваги непродовольчих товарів у структурі роздрібного товарообороту.

Товарну структуру роздрібного товарообороту за окремими групами у 2010–2018 рр. наведено на рис. 3.

За десять років відбулися певні зміни в товарній структурі роздрібного товарообороту. Так, найбільшу частку у 2018 р. складали такі товарні групи: алкогольні напої та тютюнові вироби (10,2%); фармацевтичні товари (9,4%); паливно-мастильні матеріали

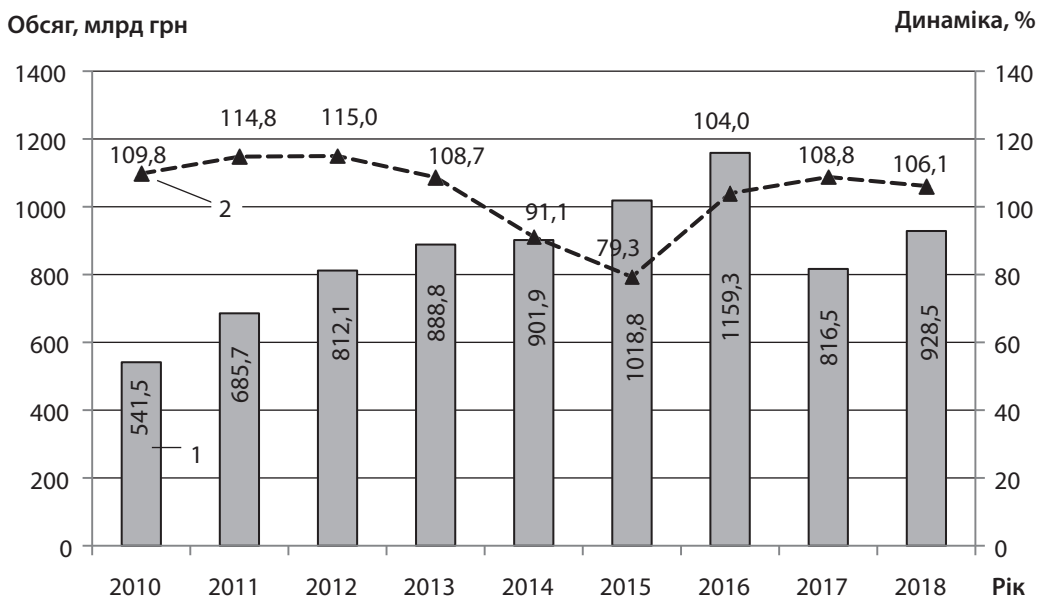

Рис. 1. Динаміка обсягу роздрібної торгівлі в Україні

Примітки: 1 – обсяг роздрібного товарообороту; 2 – індекс фізичного обсягу роздрібного товарообороту (у порівняних цінах). Дані за 2017 та 2018 рр. розраховані за оновленою методологією Державної служби статистики України.

Джерело: складено за даними [6–8].

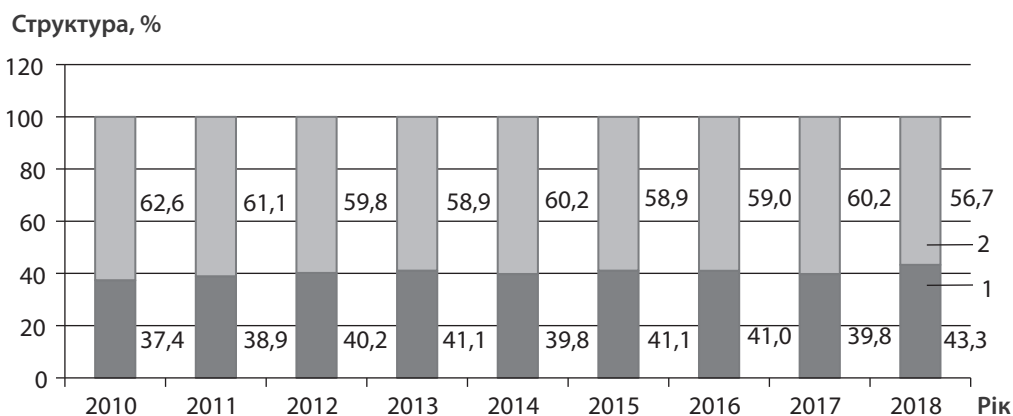

Рис. 2. Зміни в структурі роздрібного товарообороту в Україні

Примітки: 1 – продовольчі товари; 2 – непродовольчі товари.

Джерело: складено за даними [9–14].

(9,4%). При цьому частка алкогольних напоїв та тютюнових виробів скоротилася на 1,1 в. п., автомобілів та автотоварів – на 0,6 в. п., будівельних матеріалів – на 0,2 в. п. порівняно з 2010 р. Крім того, відбулося помітне зменшення частки паливно-мастильних матеріалів (на 8,5 в. п.), що викликано як змінами у споживчій поведінці, так і макроекономічними чинниками розвитку реального сектора економіки. Збільшення частки відбулося за рештою груп товарів, зокрема найпомітніше для груп: хлібопродукти – на 3,3 в. п. і товари фармацевтичні – на 3,1 в. п.

Споживчий ринок є інструментом, що забезпечує реалізацією купівельної спроможності населення, економічна складова якої, своєю чергою, визначається обсягами доходів та витрат. Доходи і витрати населення впливають на попит на товари і послуги,

споживання та обсяг роздрібної торгівлі на внутрішньому ринку країни.

Витрати домогосподарств свідчать про вподобання громадян, споживчу поведінку, традиції, доходи, модель домогосподарства, економічну структуру. Вони складаються також під впливом зміни цін, кліматичних умов та активності виробників. За допомогою дослідження споживання можливо проаналізувати соціально-економічний розвиток суспільства та окремі моделі споживача.

За період 2010–2018 рр. найбільші витрати домогосподарств припадали на продукти харчування та безалкогольні напої (від 37,1% до 41,3%), оплату житла (від 10,8% до 15,0%) і транспорт (від 9,9% до 12,5%) (табл. 1).

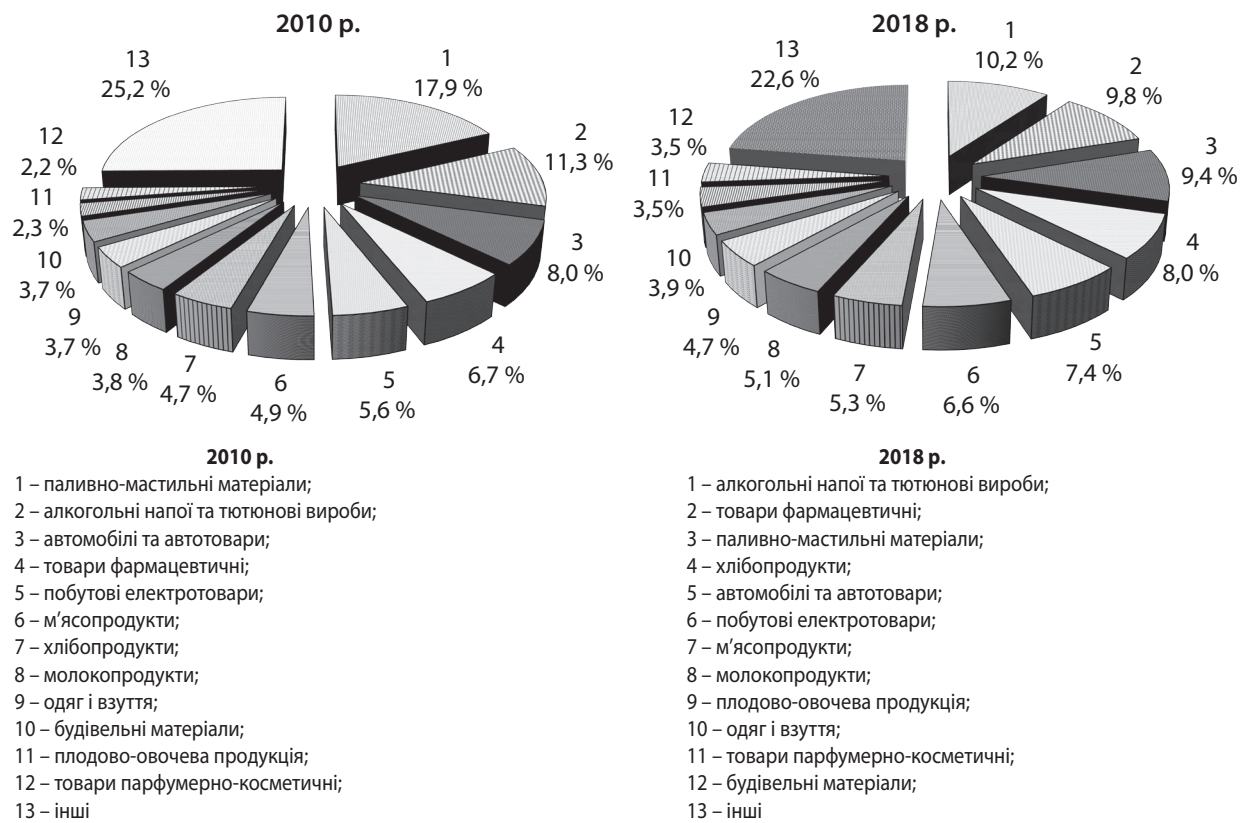

Рис. 3. Зміна товарної структури роздрібного товарообороту

Джерело: складено за даними [6; 7].

Таблиця 1

Зміни в структурі кінцевих споживчих витрати домогосподарств, %

Групи споживання	Рік								
	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018
Продукти харчування та безалкогольні напої	38,2	37,3	37,1	38,1	38,4	39,4	39,6	41,3	40,9
Алкогольні напої, тютюнові вироби та наркотики	6,7	6,9	7,9	7,5	7,8	7,2	7,5	7,4	7,4
Одяг і взуття	5,7	5,9	5,7	5,3	5,3	5,0	5,1	5,0	4,9
Житло, вода, електроенергія, газ та інші види палива	15,0	13,4	12,7	12,7	12,3	12,8	12,0	10,8	11,6
Предмети домашнього вжитку, побутова техніка та поточне утримання житла	4,1	4,2	4,1	4,1	4,1	4,1	3,9	4,0	3,9
Охорона здоров'я	4,5	4,8	4,6	4,7	4,9	5,6	5,5	5,5	5,6
Транспорт	9,9	11,8	12,5	11,8	11,1	10,7	11,2	10,9	10,6
Зв'язок	2,8	2,6	2,9	2,9	3,0	2,8	2,8	2,5	2,6
Відпочинок і культура	4,2	3,9	4,1	4,1	4,3	3,9	3,9	3,8	3,9
Освіта	1,6	1,4	1,3	1,3	1,1	1,3	1,2	1,1	1,0
Ресторани та готелі	2,6	2,5	2,4	2,5	2,5	2,6	2,9	3,0	3,2
Різні товари та послуги	4,9	5,1	5,0	5,0	5,3	4,4	4,4	4,4	4,5

Джерело: складено за даними [15].

Зміни у структурі витрат домогосподарств значною мірою визначаються змінами цін. Основним показником для виміру динаміки цін на споживчому ринку є індекс споживчих цін (ІСЦ), який фіксує змі-

ну вартості споживчого набору з 328 товарів та послуг, об'єднаних у 12 груп відповідно до Класифікації індивідуального споживання (КІСЦ) [16]. Представлені на рис. 4 дані свідчать, що протягом досліджу-

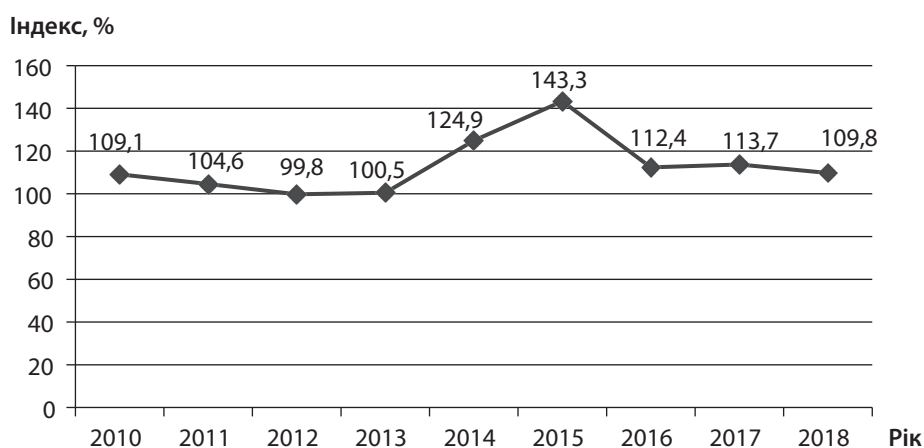

Рис. 4. Динаміка індексу споживчих цін в Україні, 2010–2018 рр.

Джерело: складено за даними [9–14; 17].

ваного періоду найбільше зростання споживчих цін відбулося у 2015 р. і становило 43,3%.

Середньорічний темп зростання споживчих цін протягом 2010–2013 рр. становив 103,4%, а у 2016–2018 рр. був більшим на 8,6 в. п. (112,0%). У цілому за період 2010–2018 рр. споживчі ціни збільшилися у 2,9 разу, що призвело до зниження рівня купівельної спроможності середнього споживача та зменшення обсягів роздрібною торгівлі на внутрішньому ринку країни.

Найбільше зростання цін у 2018 р. було зафіксовано за такими розділами КІСЦ: алкогольні напої та тютюнові вироби – 17,9%; зв'язок – 15,1%; освіта – 13,4% (табл. 2) [17].

Як свідчать дані табл. 2, за досліджуваний період відбувалося зростання цін за базовими групами товарів і послуг. Отже, на споживання низькодоходних груп населення інфляція справлятиме більший вплив, ніж на середнє домогосподарство.

У дослідженні Національного банку України одним із основних чинників впливу на споживчі ціни визначено доходи населення та соціальні видатки бюджету [19]. Оплата праці у 2018 р. складала 49,0%, а соціальні трансферти – 27,0% грошових доходів населення, разом із тим заробітну плату можна розглядати і як показник макроекономічної стабільності.

Наведені на рис. 5 статистичні показники свідчать, що середня заробітна плата в розрахунку на

Таблиця 2

Зміна споживчих цін за складовими ІСЦ, %

Розділ КІСЦ	Рік									
	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018	
Продукти харчування та безалкогольні напої	10,6	1,7	-2,3	-0,7	24,8	41,5	3,3	17,7	7,8	
Алкогольні напої, тютюнові вироби	22,1	8,8	7,0	10,1	25,9	22,7	22,5	20,7	17,9	
Одяг і взуття	2,2	1,0	-2,3	-3,5	14,5	35,0	5,5	0,9	2,0	
Житло, вода, електроенергія, газ та інші види палива	13,8	11,0	0,7	0,3	34,3	103,0	47,2	10,6	10,6	
Предмети домашнього вжитку, побутова техніка та поточне утримання	1,2	3,5	0,5	-0,7	27,9	36,0	4,2	3,1	6,8	
Охорона здоров'я	5,8	6,4	2,0	3,0	30,0	29,1	7,8	7,5	8,9	
Транспорт	6,6	20,9	4,1	1,3	41,6	20,4	11,4	16,7	12,9	
Зв'язок	-8,9	3,5	1,4	0,7	2,4	7,0	4,0	9,1	15,1	
Відпочинок і культура	2,5	3,2	0,2	-0,3	24,8	37,9	4,5	4,5	4,4	
Освіта	10,3	5,7	4,4	2,2	4,7	24,2	13,7	14,9	13,4	
Ресторани та готелі	7,4	7,2	2,8	1,4	14,0	23,3	11,0	17,3	13,0	
Різні товари та послуги	8,7	5,4	2,2	2,5	24,5	31,4	5,8	7,6	11,0	

Джерело: складено за даними [17; 18].

одного штатного працівника у період 2010–2018 рр. мала тенденцію до зростання і збільшилась за цей період у 3,9 разу. Проте в доларовому еквіваленті упродовж аналізованого періоду мали місце певні коливання цього показника. Так, розмір середньої заробітної плати (у перерахунку на дол. США) зростав упродовж 2010–2013 рр. від 282 до 401 дол. США, після значного падіння у 2014–2015 рр. до 174 дол. США знову досяг рівня 401 дол. США у 2018 р.

ничний, борошно пшеничне, рис, макаронні вироби (спагеті), молоко, масло вершкове, яловичина, свинина, птиця (тушка куряча), яйця курячі, олія соняшникова, цукор, картопля, капуста білокачанна, морква, цибуля ріпчаста, буряки, яблука, сіль.

Отже, за досліджуваний період в Україні витрати на продукти харчування у відсотках середньомісячної заробітної плати були вищими, ніж у наведених країнах ЄС. Проте у 2018 р. частка вартості

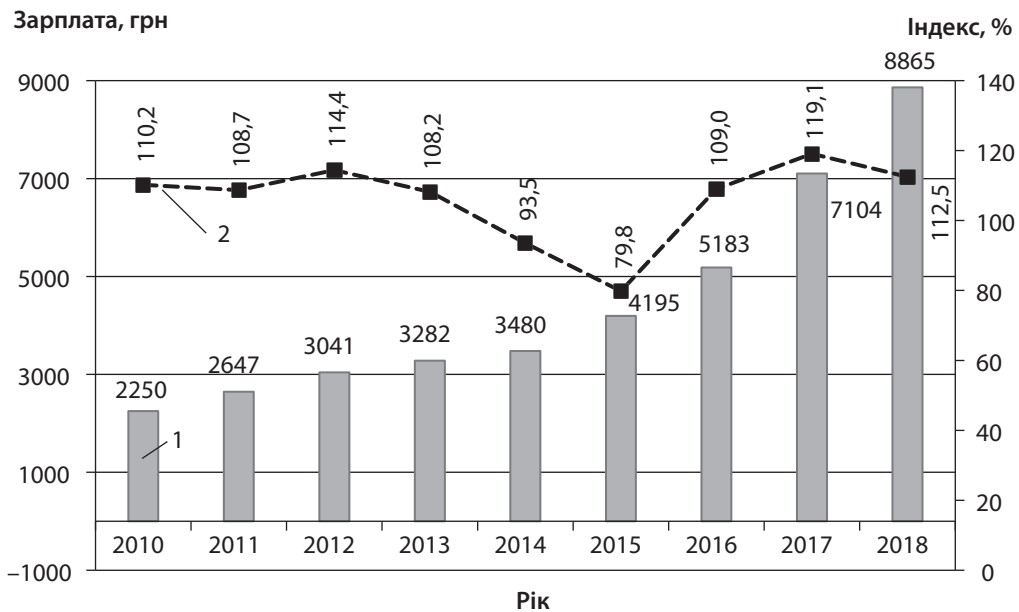

Рис. 5. Динаміка заробітної плати в Україні

Примітки: 1 – середня заробітна плата в розрахунку на одного штатного працівника; 2 – індекс реальної заробітної плати (до попереднього року).

Джерело: складено за даними [18–20].

Індекс реальної заробітної плати служить виміром зміни купівельної спроможності населення в частині формування його трудових доходів, тобто значної частини ресурсів домогосподарств. Протягом 2010–2018 рр. індекс реальної заробітної плати мав нестійку динаміку, яка відповідає і динаміці зміни фізичного обсягу ВВП, і індексу споживчих цін (див. рис. 5). У цілому за 2010–2013 рр. реальна заробітна плата зросла в 1,48 разу, після падіння на 25% у 2014–2015 рр. за наступні три роки знову зросла у 1,46 разу. Таким чином, за досліджуваний період зростання становило 61,6%. Однак порівняння із накопиченим індексом споживчих цін за той самий період (287,5%) дозволяє зробити висновок, що купівельна спроможність населення зменшилась.

Варто зазначити, що результати моніторингу Економічного дискусійного клубу [21] за період 2017–2018 рр. свідчать про скорочення співвідношення між вартістю набору основних продуктів харчування та середньомісячної заробітної плати в Україні та окремих країнах ЄС (табл. 3). До основних продуктів харчування належать 19 позицій: хліб пше-

набору в заробітній платі скоротилася (на 1,9 в. п.) порівняно з минулим роком. Водночас заробітна плата в Україні є значно нижчою, ніж у країнах ЄС, тому купівельна спроможність середнього працюючого українця також нижча, що не сприяє розвитку споживчого ринку.

Негативні тенденції вітчизняної економіки призвели до обмеження розвитку споживчого ринку з боку пропозиції. Це підтверджує проведений аналіз динаміки виробництва окремих товарів за розділами КІСЦ, наведеними в табл. 2.

Так, за період 2012–2018 рр. середні темпи зміни обсягів випуску продукції підприємствами харчової промисловості майже за всіма основними видами продуктів у натуральному вимірі становили менше 100%, за винятком виробництва соняшникової олії – 106,9%, безалкогольних напоїв та води натуральної – 101,1%, молока та молокопродуктів – 100,4%. У цілому динаміка випуску була нестійкою (табл. 4).

Аналіз динаміки обсягів випуску одягу та взуття в натуральному виразі за період 2012–2018 рр. також демонструє скорочення виробництва переважної більшості товарів (табл. 5).

Співвідношення вартості продуктів харчування в Україні й окремих країнах ЄС

Країна	Вартість набору продуктів харчування із 19 позицій, євро		Середньомісячна заробітна плата, євро		Частка вартості набору в заробітній платі, %		Співвідношення між заробітною платою в Україні та інших країнах, разів	
	2017 р.	2018 р.	2017 р.	2018 р.	2017 р.	2018 р.	2017 р.	2018 р.
Україна	22,96	23,3	227	283	10,1	8,2	X	X
Польща	30,02	24,45	1023	1082	2,9	2,3	4,5	3,8
Угорщина	34,85	30,4	946	920	3,6	3,3	4,2	3,3
Іспанія	45,67	34,31	1829	1844	2,5	1,9	8,1	6,5
Франція	52,24	50,23	2889	2227	1,8	2,3	12,7	7,9

Джерело: складено за даними [20].

Таблиця 4

Темпи зростання/скорочення випуску продуктів харчування та напоїв в Україні, % до попереднього року

Продукти харчування та напої	Рік							Середній темп зміни за період 2012–2018 рр.
	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018	
Хлібопродукти	97,6	97,6	90,0	91,7	97,0	96,9	87,1	93,9
Макаронні вироби	90,5	95,2	101,0	85,9	110,5	92,0	89,9	94,7
Овочі (крім картоплі)	79,8	100,2	94,8	62,5	92,1	125,8	101,4	92,0
Соки фруктово-ягідні та овочеві	107,0	104,7	85,4	67,6	94,8	102,4	110,1	94,9
Цукор	91,3	61,9	161,5	71,4	133,3	100,0	90,0	96,6
Кондитерські вироби (цукерки, шоколад)	98,6	91,5	79,0	92,5	93,6	100,3	99,1	93,2
Олія соняшникова	118,8	89,5	129,4	84,1	118,9	122,7	94,4	106,9
Маргарин, спреди, пасто-подібні продукти та суміші жирів	98,8	85,0	93,7	96,1	92,2	100,9	104,0	95,6
Молоко, молокопродукти	103,1	106,1	105,4	91,2	99,0	99,4	99,6	100,4
М'ясо, м'ясні продукти	99,2	113,8	72,5	109,7	104,9	96,4	93,5	97,7
Сіль	103,9	93,7	43,1	85,5	83,5	101,8	120,7	86,7
Соуси та приправи	100,0	97,3	95,0	90,0	97,4	102,7	97,4	97,0
Безалкогольні напої та води натуральні	101,0	91,5	92,0	93,4	107,4	112,0	113,2	101,1
Алкогільні напої	98,0	91,8	85,9	83,1	91,6	98,4	101,2	92,6
Тютюнові вироби	98,3	91,7	99,9	108,0	105,7	93,9	91,2	98,2

Джерело: складено за даними [22].

Як видно з табл. 5, виробництво легкої промисловості за досліджуваній період скорочувалося за основними позиціями товарів базового гардеробу для різних груп населення, які входять до складу КІСЦ, за виключенням верхнього одягу (середній темп зростання 105,3%), колготок (середній темп зростання 103,7%), купальників та плавок (середній темп зростання 103,5%) і взуття (середній темп зростання 100,9%).

Виробництво домашніх меблів в Україні демонструє здебільше позитивну динаміку протягом 2012–2018 рр. із середніми щорічними темпами, що перевищують 100% за трьома основними позиціями (табл. 6).

Результати маркетингового дослідження ринку меблів України, проведеного агентством Rubarb у 2018 р., свідчать, що ключовою тенденцією є орієнтація покупців на меблі українських виробників

Темп зростання / скорочення випуску одягу та взуття в Україні, % до попереднього року

Одяг і взуття	Рік							Середній темп зміни за період 2012–2018 рр.
	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018	
Піджаки та блейзери чоловічі та хлопчачі	103,8	96,1	101,0	106,5	88,4	106,0	87,8	98,2
Жакети та блейзери жіночі та дівчачі	105,7	70,8	100,6	112,8	94,4	99,9	102,1	97,2
Костюми та комплекти чоловічі та хлопчачі	82,3	84,6	75,8	109,5	125,9	91,5	104,8	95,0
Костюми та комплекти жіночі та дівчачі	67,2	128,1	83,9	46,4	124,0	114,0	95,5	89,3
Сукні	96,7	93,1	100,0	92,6	120,0	103,3	93,5	99,5
Сорочки чоловічі та хлопчачі	87,5	100,0	85,7	108,3	107,7	107,1	86,7	97,1
Блузки, сорочки та батники жіночі та дівчачі	71,9	65,2	93,3	85,7	133,3	106,3	100,0	91,4
Светри, пуловери, кофти, жилети, кардигани чоловічі та хлопчачі	103,6	88,9	119,8	92,9	110,7	87,2	93,2	98,8
Светри, пуловери, кофти, жилети, кардигани жіночі та дівчачі	14,4	316,3	39,4	13,1	110,6	133,0	78,1	59,7
Костюми купальні та плавки	60,9	117,3	139,9	98,8	97,6	104,2	126,5	103,5
Верхній одяг чоловічий і хлопчачий	58,6	119,8	136,6	98,0	126,1	110,7	113,4	105,8
Верхній одяг жіночий і дівчачий	59,7	118,5	138,3	98,4	111,9	107,9	118,9	104,7
Нижня білизна	75,7	103,4	87,8	101,3	97,5	109,0	98,8	95,6
Футболки, майки	107,1	104,1	63,9	38,2	106,0	115,1	106,6	86,2
Колготки	99,0	85,9	124,9	144,3	80,9	107,4	96,8	103,7
Панчішно-шкарпеткові вироби інші (у т. ч. шкарпетки)	75,8	98,6	89,1	131,7	104,8	103,0	102,1	99,5
Взуття	114,8	110,2	99,2	85,8	100,9	104,7	93,7	100,9

Джерело: складено за даними [22].

Таблиця 6

Темп зростання / скорочення випуску меблів в Україні, % до попереднього року

Меблі	Рік							Середній темп зміни за період 2012–2018 рр.
	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018	
Меблі кухонні	100,0	118,2	84,6	81,8	122,2	118,2	92,3	101,3
Меблі для спальень дерев'яні	111,6	80,1	101,0	146,2	83,9	126,7	89,9	103,4
Меблі для їдалень та віталень дерев'яні	100,0	109,1	83,3	80,0	112,5	166,7	113,3	106,4

Джерело: складено за даними [22].

через зниження їх купівельної спроможності та орієнтація виробників на запити внутрішнього ринку, перш за все, у середньому та нижньому цінових сегментах [23].

Позитивна динаміка спостерігається й у випуску продукції домашнього текстилю за період 2012–2018 рр. (табл. 7).

Відбувалося скорочення випуску засобів гігієни в середньому на 0,6% на рік, однак таке значення темпу обумовлено різким падінням обсягів виробництва

у 2015 р. – на 26,9% та у 2016 р. – на 1,6%. Натомість середній темп зростання виробництва лікарських препаратів склав 102,4% (табл. 8).

Виробництво таких товарів тривалого користування, як побутова техніка, а саме: пральних машин, електроплиток і варочних електрочотів, холодильного обладнання зазнавало значного спаду відповідно у 2013 р., 2015 р. і 2014 р., після чого лише обсяги випуску пральних машин змогли досягнути і навіть перевищити докризовий рівень (рис. 6).

Темп зростання / скорочення випуску домашнього текстилю в Україні, % до попереднього року

Домашній текстиль	Рік							Середній темп зміни за період 2012–2018 рр.
	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018	
Ковдри та пледи	133,3	118,8	105,3	100,0	85,0	105,9	94,4	105,1
Білизна постільна	89,1	114,3	100,0	103,6	103,4	128,3	98,7	104,7

Джерело: складено за даними [22].

Темп зростання / скорочення випуску засобів гігієни і охорони здоров'я в Україні, % до попереднього року

Гігієна та здоров'я	Рік							Середній темп зміни за період 2012–2018 рр.
	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018	
Мило, засоби мийні та для чищення, косметичні	112,6	106,7	100,6	73,1	98,4	104,9	105,2	99,4
Препарати лікарські	109,5	115,1	92,9	95,8	111,1	102,0	92,8	102,4

Джерело: складено за даними [22].

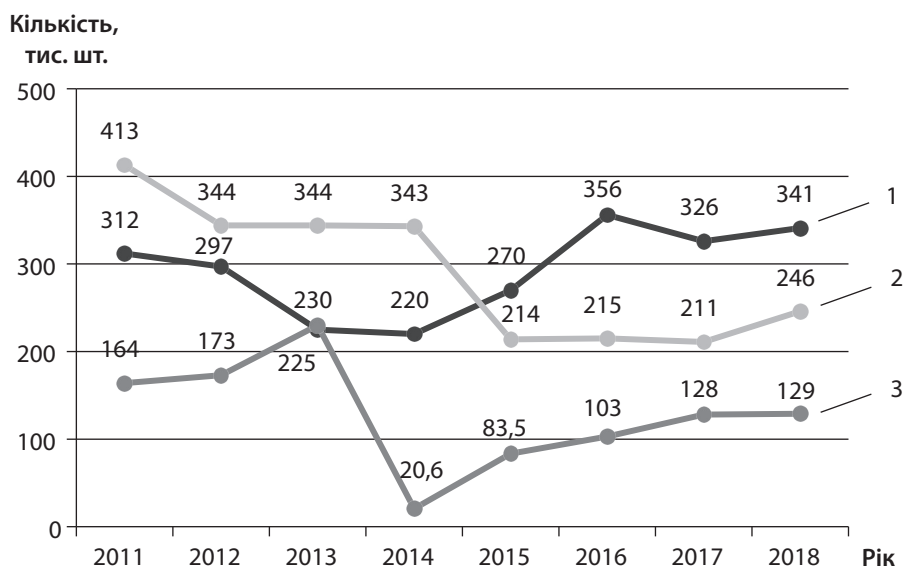

Рис. 6. Динаміка кількості виробленої побутової техніки

Примітки: 1 – машини пральні та машини для сушіння одягу, побутові; 2 – електроплитки, варочні електрокотли та панелі з елементами електронагрівальними для домашнього використання; 3 – обладнання холодильне та морозильне інше.

Середні темпи зміни обсягів виробництва у 2012–2018 рр. за наведеними на рис. 6 трьома групами товарів становили відповідно 101,3%, 92,9% та 96,6% (табл. 9).

Таким чином, спостерігається нестійка динаміка виробництва за більшістю груп споживчих товарів. Якщо у випадку з продовольчими товарами це може бути частково пов'язане з впливом кліматичних умов, то для групи непродовольчих товарів це свідчить про незадовільну спроможність українських виробників до підтримки стабільного функціонування.

За період 2012–2018 рр. частка товарів, вироблених в Україні у структурі роздрібного товарообігу підприємств торгівлі, зменшилася з 59% до 52% [6], що дає підстави говорити про неконкурентоспроможність національного виробника на внутрішньому ринку споживчих товарів та посилення імпортозалежності економіки країни.

Високий рівень відкритості внутрішнього ринку має як позитивні соціально-економічні наслідки (впровадження новітніх технологій; залучення інвестицій; створення робочих місць; підтримка конкурентного середовища), так і негативні, які створюють додаткові ризики для національної економіки (монополізація на-

Темп зростання / скорочення випуску побутової техніки в Україні, % до попереднього року

Побутова техніка	Рік							Середній темп зміни за період 2012–2018 рр.
	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018	
Пральні машини	95,2	75,8	97,8	122,7	131,9	91,6	104,6	101,3
Електроплитки, варочні електрокотли та інші	83,3	100,0	99,7	62,4	100,5	98,1	116,6	92,9
Обладнання холодильне та морозильне	105,5	132,9	9,0	405,3	123,4	124,3	100,8	96,6

Джерело: складено за даними [22].

ціональних споживчих ринків; зниження вітчизняного виробництва споживчих товарів та вплив на умови споживання різних груп населення) [24].

Аналіз динаміки Індексу залученості до міжнародної торгівлі (*The Enabling Trade Index*) свідчить, що впродовж останніх десятиріч український внутрішній ринок споживчих товарів ставав ще менш захищеним [24].

Негативна динаміка споживчого ринку з боку пропозиції, а також розповсюдження нових технологій просування товарів (інтернет-магазини, глобальні мережі супермаркетів) привели до суттєвих змін у інфраструктурі споживчого ринку України. Так, спостерігалось зменшення кількості об'єктів роздрібною торгівлі (рис. 7).

За досліджуваний період відбулося скорочення кількості магазинів на 30,7%, напівстаціонарних об'єктів торгівлі, до яких належать кіоски, автозаправні станції й автомобільні газонаповнювальні компресорні станції, – на 56,0%.

ВИСНОВКИ

Узагальнюючи результати проведеного аналізу, слід зауважити, що з боку попиту макроекономічна нестабільність викликає переорієнтацію витрат споживача на задоволення базових потреб у продуктах харчування, охороні здоров'я та послугах транспорту. Своєю чергою, з боку пропозиції спостерігається падіння виробництва як більшості харчових продуктів, так і споживчих товарів тривалого користування, особливо складнотехнічної продукції.

Таким чином, виявлені негативні тенденції падіння національного виробництва, зростання імпортозалежності споживчого ринку, наявності суттєвого розриву між темпами зростанням доходів населення та інфляцією, трансформації інфраструктури роздрібною торгівлі підтверджують необхідність проведення подальших досліджень щодо створення необхідних передумов для розвитку споживчого ринку в Україні. ■

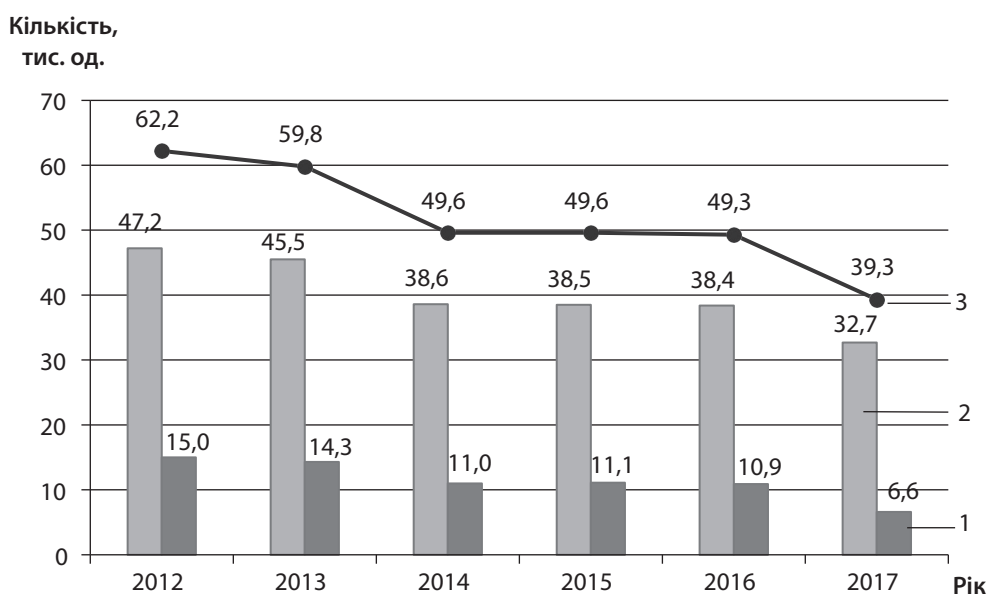

Рис. 7. Динаміка кількості об'єктів роздрібною торгівлі в Україні

Примітки: 1 – магазини; 2 – напівстаціонарні об'єкти торгівлі; 3 – загальна кількість об'єктів роздрібною торгівлі.

Дані за 2017 р. розраховані за оновленою методологією Державної служби статистики України

Джерело: складено за даними [25].

ЛІТЕРАТУРА

1. Мазаракі А. А., Лагутін В. Д. Внутрішній ринок України в умовах дисбалансів між виробництвом і споживанням. *Економіка України*. 2016. № 4. С. 4–18.

2. Магас Н. В. Теоретичні основи дослідження внутрішнього ринку України в умовах глобалізації національної економіки. *Інвестиції: практика та досвід*. 2015. № 18. С. 73–76.

3. Катран М. В. Внутрішній ринок споживчих товарів в умовах глобальної конкуренції: автореферат дис. ... канд. екон. наук : 08.00.01. Київ, 2018. 25 с.

4. Внутрішній ринок України: теорія та стратегія посткризового розвитку : наук.-метод. розробка / В. Г. Бодров, Н. І. Балдич, В. О. Гусев та ін. Київ : НАДУ, 2011. 80 с.

5. Дворядкина Е. Б. Факторы спроса на локальном потребительском рынке товаров и услуг. *Известия УрГЭУ*. 2014. № 1. С. 43–48.

6. Підсумки роздрібного товарообігу за 2018 рік // Економічний дискусійний клуб. URL: <http://edclub.com.ua/analitika/pidsumky-rozdribnogo-tovaroobigu-za-2018-rik>

7. Роздрібна торгівля України у 2000–2010 роках : статистичний збірник. Київ, 2011. 191 с.

8. Підсумки роздрібного товарообігу за 2016 рік // Економічний дискусійний клуб. URL: <http://edclub.com.ua/analitika/pidsumky-rozdribnogo-tovaroobigu-za-2016-rik>

9. Роздрібна торгівля України у 2017 р. : статистичний збірник. Київ, 2018. 98 с.

10. Роздрібна торгівля України у 2016 р. : статистичний збірник. Київ, 2017. 118 с.

11. Роздрібна торгівля України у 2015 р. : статистичний збірник. Київ, 2016. 135 с.

12. Роздрібна торгівля України у 2013 р. : статистичний збірник. Київ, 2014. 165 с.

13. Роздрібна торгівля України у 2012 р. : статистичний збірник. Київ, 2013. 173 с.

14. Роздрібна торгівля України у 2011 р. : статистичний збірник. Київ, 2012. 177 с.

15. Національні рахунки. Кінцеві споживчі витрати домашніх господарств за цілями // Державна служба статистики України. URL: http://www.ukrstat.gov.ua/operativ/operativ2018/vvp/kkv_vvp/kkv_vvp_u/ksv_dg0118_u.htm

16. Класифікація індивідуального споживання за цілями // Державна служба статистики України. URL: http://www.ukrstat.gov.ua/klasf/st_kls/op_kisc_2016.htm

17. Аналіз інфляційних процесів в Україні у 2018 році / Експертно-аналітичний центр «Оптіма». Київ, 2018. 14 с.

18. Макроекономічні показники // Національний банк України. URL: <https://bank.gov.ua/statistic/macro-indicators#1>

19. Інфляційний звіт. Квітень 2018 року / Національний банк України. Київ, 2018. 57 с. URL: https://bank.gov.ua/admin_uploads/article/IR_2018Q2.pdf?v=4

20. Офіційний курс гривні щодо іноземних валют (середній за період) / Національний банк України. URL: <https://www.bank.gov.ua/markets/exchangerate-chart>

21. Споживчі ціни на основні види продуктів харчування в Україні та окремих країнах світу. Літо 2018 року // Економічний дискусійний клуб. URL: <http://edclub.com.ua/analitika/spozhyvchi-ciny-na-osnovni-vydy-produktiv-harchuvannya-u-ukrayini-ta-okremyh-krayinah-3>

22. Виробництво основних видів промислової продукції за 2011–2018 роки // Державна служба статистики України. URL: http://www.ukrstat.gov.ua/operativ/operativ2006/pr/prm_ric/prm_ric_u/vov2005_u.html

23. Огляд ринку меблів в Україні: тенденції розвитку / Digital-агентство повного циклу Rubarb. URL: <https://rubarbs.com.ua/article/oglyad-rinku-mebliv-v-ukraini-tendentsii-rozvitku>

24. Кизим М. О., Полякова О. Ю, Крамарев Г. В., Леванда О. М. Оцінка інтегрованості України у світову торгівлю. *Проблеми і перспективи економіки та управління*. 2018. № 4. С. 16–27. URL: <https://ppeu.stu.cn.ua/tmppdf/518.pdf>

25. Основні показники роздрібної торгівлі 1990–2017 рр. // Державна служба статистики України. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua/>

REFERENCES

Analiz inflatsiinykh protsesiv v Ukraini u 2018 rotsi [Analysis of Inflationary Processes in Ukraine in 2018]. Kyiv: Ekspertno-analitychnyi tsentr «Optima», 2018.

Bodrov, V. H. et al. *Vnutrishnii rynek Ukrainy: teoriia ta stratehiia postkryzovoho rozvytku* [Ukraine's Internal Market: Theory and Strategy of Post-Crisis Development]. Kyiv: NADU, 2011.

Dvoryadkina, Ye. B. "Faktory sprosa na lokalnom potrebitelskom rynke tovarov i uslug" [Demand Factors in the Local Consumer Market for Goods and Services]. *Izvestiya UrGEU*, no. 1 (2014): 43-48.

"Inflatsiinyi zvit. Kvitень 2018 roku" [Inflation Report. April 2018]. Natsionalnyi bank Ukrainy. 2018. https://bank.gov.ua/admin_uploads/article/IR_2018Q2.pdf?v=4

"Klasyfikatsiia indyvidualnoho spozhyvannia za tsiliamy" [Classification of Individual Consumption by Purpose]. Derzhavna sluzhba statystyky Ukrainy. http://www.ukrstat.gov.ua/klasf/st_kls/op_kisc_2016.htm

Katran, M. V. "Vnutrishnii rynek spozhyvchykh tovariv v umovakh hlobalnoi konkurentsii" [Domestic Consumer's Market in the Conditions of Global Competition]: *avtoferat dys. ... kand. ekon. nauk : 08.00.01*, 2018.

Kyzym, M. O. et al. "Otsinka intehrovanosti Ukrainy u svitovu torhivliu" [Evaluation of Ukraine Integration in World Trade]. *Problemy i perspektyvy ekonomiky ta upravlinnia*. 2018. <https://ppeu.stu.cn.ua/tmppdf/518.pdf>

"Makroekonomichni pokaznyky" [Macroeconomic Indicators]. Natsionalnyi bank Ukrainy. <https://bank.gov.ua/statistic/macro-indicators#1>

Mahas, N. V. "Teoretychni osnovy doslidzhennia vnutrishnyoho rynku Ukrainy v umovakh hlobalizatsii natsionalnoi ekonomiky" [Theoretical Basis of the Internal Market Research in Conditions of Globalization of Ukraine National Economy]. *Investytsii: praktyka ta dosvid*, no. 18 (2015): 73-76.

Mazaraki, A. A., and Lahutin, V. D. "Vnutrishnii rynek Ukrainy v umovakh dysbalansiv mizh vyrobnytstvom i spozhyvanniam" [Ukraine's Internal Market under Conditions of Disbalances between Production and Consumption]. *Ekonomika Ukrainy*, no. 4 (2016): 4-18.

"Natsionalni rakhunky. Kintsevi spozhyvchi vytraty domashnikh gospodarstv za tsiliamy" [National Accounts. Household Final Consumption Expenditure by Purpose]. Derzhavna sluzhba statystyky Ukrainy. http://www.ukrstat.gov.ua/operativ/operativ2018/vvp/kkv_vvp/kkv_vvp_u/ksv_dg0118_u.htm

"Ofitsiinyi kurs hryvni shchodo inozemnykh valiut (serednii za period)" [Official Exchange Rate of Hryvnia Against Foreign Currencies (Average for the Period)]. Natsionalnyi bank Ukrainy. <https://www.bank.gov.ua/markets/exchangerate-chart>

“Ohliad rynku mebliv v Ukraini: tendentsii rozvytku” [Overview of the Furniture Market in Ukraine: Development Trends]. Digital-ahentstvo povnoho tsykladu Rubarb. <https://rubarbs.com/ua/article/oglyad-rinku-mebliv-v-ukraini-tendentsii-rozvytku>

“Osnovni pokaznyky rozdribnoi torhivli 1990-2017 rr.” [The Main Indicators of Retail Trade 1990-2017]. Derzhavna sluzhba statystyky Ukrainy. <http://www.ukrstat.gov.ua/>

“Pidsumky rozdribnoho tovaroobihu za 2016 rik” [Results of Retail Turnover for 2016]. Ekonomichnyi dyskusiinyi klub. <http://edclub.com.ua/analitika/pidsumky-rozdribnogo-tovaroobigu-za-2016-rik>

“Pidsumky rozdribnoho tovaroobihu za 2018 rik” [Retail Turnover for 2018]. Ekonomichnyi dyskusiinyi klub. <http://edclub.com.ua/analitika/pidsumky-rozdribnogo-tovaroobigu-za-2018-rik>

Rozdribna torhivlia Ukrainy u 2000–2010 rokakh : statystychnyi zbirnyk [Retail Trade of Ukraine in 2000-2010: Statistical Compilation]. Kyiv, 2011.

Rozdribna torhivlia Ukrainy u 2011 r.: statystychnyi zbirnyk [Retail Trade in Ukraine in 2011: Statistical Compilation]. Kyiv, 2012.

Rozdribna torhivlia Ukrainy u 2012 r.: statystychnyi zbirnyk [Retail Trade in Ukraine in 2012: Statistical Compilation]. Kyiv, 2013.

Rozdribna torhivlia Ukrainy u 2013 r.: statystychnyi zbirnyk [Retail Trade in Ukraine in 2013: Statistical Compilation]. Kyiv, 2014.

Rozdribna torhivlia Ukrainy u 2015 r.: statystychnyi zbirnyk [Retail Trade of Ukraine in 2015: Statistical Compilation]. Kyiv, 2016.

Rozdribna torhivlia Ukrainy u 2016 r.: statystychnyi zbirnyk [Retail Trade of Ukraine in 2016: Statistical Compilation]. Kyiv, 2017.

Rozdribna torhivlia Ukrainy u 2017 r.: statystychnyi zbirnyk [Retail Trade in Ukraine in 2017: A Summary]. Kyiv, 2018.

“Spozhyvchi tsiny na osnovni vydy produktiv kharchuvannia v Ukraini ta okremykh krainakh svitu. Lito 2018 roku” [Consumer Prices for the Main Types of Food in Ukraine and in Some Countries of the World. Summer 2018]. Ekonomichnyi dyskusiinyi klub. <http://edclub.com.ua/analitika/spozhyvchiny-na-osnovni-vydy-produktiv-harchuvannya-v-ukrayini-ta-okremykh-krayinah-3>

“Vyrobnytstvo osnovnykh vydiv promyslovoi produktsii za 2011–2018 roky” [Manufacture of Basic Industrial Products for 2011–2018]. Derzhavna sluzhba statystyky Ukrainy. http://www.ukrstat.gov.ua/operativ/operativ2006/pr/prm_ric/prm_ric_u/vov2005_u.html